

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 27/2 (Aralık / December 2022), 317-336

İslâm Vakıflar Hukukunda Müteveli'nin Mali Tasarrufları*
Financial Spending Rights of The Trustee in Islamic Foundations (Awqaf) Law

Mehmet GÜRBÜZ

Öğr. Gör. Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Lecturer, Kırklareli University, Faculty of Theology, Kırklareli/Türkiye
mgurbuz@klu.edu.tr ORCID: 0000-0002-0220-8767

Mehmet ERDEM

Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Theology, Elazığ/Türkiye
mehmeterdem@firat.edu.tr ORCID: 0000-0001-5611-7193

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Eylül/September 2022 Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Ekim/October 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Gürbüz, Mehmet – Erdem, Mehmet. "İslâm Vakıflar Hukukunda Müteveli'nin Mali Tasarrufları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/2 (Aralık 2022), 317-336.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1171124

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Gürbüz – Mehmet Erdem).

Yayıncı / Published by

Fırat Üniversitesi/ Fırat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

* Bu makale, Prof Dr. Mehmet Erdem danışmanlığında yazımı devam eden "Hayır Kurumlarının Gelir Kaynaklarının Fıkıh Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article has been prepared on the basis of the doctoral thesis titled "The Evaluation of Income of Charities in Terms of Fiqh", which is still being written under the supervision of Mehmet Erdem.

Financial Spending Rights of The Trustee in Islamic Foundations (Awqaf) Law

Abstract: One of the most important issues in Islamic foundations law regarding foundation operations is the trustee and their dispositions. The present study discusses the financial dispositions of the trustee as the administrator of the foundation. Its purpose is to determine their dispositions that are/are not subject to compensation. Jurisprudential commandments regarding the financial management of trusts were detected based on works in the type of fiqh and fatwa. The trustee holds the position of guardian with respect to the ownership of the foundation, deputy with respect to the foundation or its beneficiaries, and entrusted and depository with respect to the income of the foundation. The fact that being a trustee does not involve ownership and compensation necessitates that the related dispositions are not primarily subjected to compensation. Since foundation assets are considered orphans' property, attention is paid to designate a trustworthy, pious, and dependable trustee. The trustee's dispositions are governed by the conditions of the foundation, the Shari'a, and the judicial measure. The records state that these dispositions do not require compensation as long as they are not purposefully erroneous or involuntary and comply with the standards of committal. Compensation is due for dispositions of the trustee, such as noncompliance with the principles of committal, infringement of the conditions of the trust, excessive expenditures, and expenses on the foundation's decoration. It was observed that cases such as sale and trade processes harming the ownership of the trust as well as neglecting the mission of the trust resulted in dismissal from trusteeship. Issues such as dispositions towards the ownership of the trust, dismissal from entailment, long-term lease contracts and trade are generally under the authority of Islamic judges. It is stated with the rule *"Trusteeship is stronger than state authority"* that the trustee has priority compared to the judge in terms of dispositional authority on foundation properties.

Keywords: Foundation, Entailment, Committal, Public Interest, Judicial Measure, Compensation, Dismissal.

İslâm Vakıflar Hukukunda Mütevellî'nin Mali Tasarrufları

Öz: Mütevellî; vakfın rakabesine nispetle vasî, vâkıfa ya da vakfın lehtarlarına nispetle vekil, vakfın gâlesine nispetle ise mûdî' (emanet bırakılan) ve yed-i emîn konumundadır. Vakıf malları yetim malı mesabesinde görüldüğünden Mütevellînin tayininde emin, takva ve istikamet sahibi kişilerden olmasına özen gösterilmiştir. İslâm vakıf hukukunda vakıf işlemleriyle ilgili en önemli problemlerden biri Mütevellî ve onun tasarruflarıdır. Bu araştırmanın konusu vakfî yöneten kişi olarak Mütevellînin mali tasarruflarıdır. Amacı ise onun tazmine konu olan ve olmayan tasarruflarını tespit etmektir. Vakfın mütevellisine dair fıkhi hükümler fıkıh ve fetva türü eserlerden hareket edilerek tespit edilmiştir. Mütevellî olmanın mülkiyet ve tazmini içermemesi, ilgili tasarrufların öncelikle tazmine konu olmamasını gerektirmektedir. Mütevellînin tasarrufları vâkıfın şartlarına, şer'î ilkelere ve kadr-ı ma'ruf ölçüsüne uygun olarak şekillenmektedir. Bu tasarrufların kasıt, kusur ve te'addî olmadığı ve emanet ilkelerine uygun olduğu sürece tazminle sonuçlanmadığı kayıtlarda yer almaktadır. Mütevellînin emanet ilkelerine uymayan; vakfiye şartlarına riayetsizlik, vakfın süslemesine yapılan harcamalar ve zaruri miktarı aşmak gibi tasarrufları tazminle sonuçlanmaktadır. Vakfın rakabesine zarar veren satım, istibdal, vakfın imaretinin ihmal edilmesi gibi durumların ise mütevellilikten 'azl ile sonuçlandığı görülmüştür. Vakfın rakabesine yönelik tasarruflar, tevliyyetten 'azil, icâre-i tavîle ve istibdâl ile ilgili hususlar ise genel olarak İslâm hâkiminin yetkisi dâhilinde olan konulardır. Mütevellînin vakıf mallarında tasarruf yetkisi hâkime göre öncelikli olduğu *"Velâyet-i hâssa, velâyet-i 'âmmeden akvâdır"* kuralıyla ifade edilmektedir.

Anahtar kelimeler: Vakfiye, Tevliyyet, Emanet, Maslahat, Kadr-i ma'rûf, Tazmin, 'Azil.

Extended Summary: Waqf is an exceptional institution in Islamic society that originated with the Holy Prophet (PBUH) and the Companions and has continued to the present day. The practices of charity and *habs*, the first examples of which can be traced back to the time of the Holy Prophet (PBUH), enabled the formation of the theoretical and legal content of waqf as well as the specification of the provisions related to waqf in the following periods, particularly in the 8th century AH and onwards. It is observed that these practices, which are regarded as the foundations of *awqaf* law, are named as waqf, *habs* and charity. Jurists based the legitimacy of waqf on the verses and Sunnah practices that encourage good deeds, charity, kindness and cooperation in *taqwa*. It is seen that the legitimacy of waqf is addressed within the framework of the concepts of *birr*, *khayr*, *khayrat* and *qurbat*. It can be stated that these concepts also point to the subjective and objective aspects of waqf and govern many of its rules. In *awqaf* law, it is considered that foundations created with the intention of *birr*, *khayr* and *qurbat*, except for public foundations, are intended for the poor. The trustee holds the position of guardian with respect to the ownership of the waqf, deputy with respect to the waqf or its beneficiaries, and entrusted and depository with respect to the income of the waqf. Since waqf assets are considered orphans' property, attention is paid to designate a trustworthy, pious, and dependable trustee. One of the most important issues in Islamic foundations law regarding waqf operations is the trustee and their dispositions. The present study discusses the financial dispositions of the trustee as the administrator of the waqf. Its purpose is to determine their dispositions that are/are not subject to compensation. Jurisprudential commandments regarding the financial management of trusts were detected based on works in the type of *fiqh* and *fatwa*. The fact that being a trustee does not involve ownership and compensation necessitates that the related dispositions are not primarily subjected to compensation. The trustee's dispositions are governed by the conditions of the waqf, the Shari'a, and the judicial measure. The records state that these dispositions do not require compensation as long as they are not purposefully erroneous or involuntary and comply with the standards of committal. Compensation is due for dispositions of the trustee, such as noncompliance with the principles of committal, infringement of the conditions of the trust, excessive expenditures, and expenses on the waqf's decoration. It was observed that cases such as sale and trade processes harming the ownership of the trust as well as neglecting the mission of the trust resulted in dismissal from trusteeship. Issues such as dispositions towards the ownership of the trust, dismissal from entailment, long-term lease contracts and trade are generally under the authority of Islamic judges. It is stated with the rule "*Trusteeship is stronger than state authority*" that the trustee has priority compared to the judge in terms of dispositional authority on waqf properties.

The establishment of a property as a waqf depends primarily on the declaration of will of the founders. Abu Yusuf likened waqf to the emancipation of a slave and held that it could only be established with a declaration of will. Since Imam Muhammad considered waqf as charity, he made the transfer of the waqf to the trustee obligatory. Abu Hanifa, on the other hand, held the view that a waqf would become effective through a will or registration with a judiciary. In Ottoman society, Muslims sought to ensure that their waqfs were valid according to all Hanafi imams. In this context, the founders of waqfs handed over to a trustee had the waqf registered through a representative court case with the trustee in the presence of a judge. It is seen that the revenues of waqfs consist of three parts. These revenues are the revenues allocated during the establishment of the waqf, the assets allocated afterwards, and charitable donations. The type and limit of the trustee's disposition of the revenues are shaped according to the terms of the waqf or the endowment. Since the basis of Hanafi waqf law is charity, it is adopted that the trustee's dispositions should be compatible with charity. There is no difference in the binding nature of the conditions regarding financial disposition in *awqaf* law, whether the relevant income is generated as allocation or endowment. Just as the terms

of the founders of the waqf are binding, the terms of the trustee (if any) are binding in the case of endowments. In both cases, violation of the terms makes the trustee liable for compensation from his personal property. The donations made to the waqf are divided into two categories: conditional and unconditional. In conditional donations, the relevant terms are as binding as the terms put forward by the founders of the waqf. The fact that the terms of the trustee are binding in charitable donations made for the benefit of the waqf seems to have an impact on the general theory of Charitable Contracts.

In the context of the theory of Charitable Contracts, conditions that are for the benefit of the beneficiary of the endowment are considered valid and binding. Such conditions are not regarded as terms that take the relevant contract out of the context of endowment. Providing endowment for a student to spend it on his education, for a father to spend it on his son, for a person to use it in his scholarly studies, or for an institution to spend it on a specific field or for the sake of the common good is part of this practice. Therefore, these terms were regarded as valid. Within the framework of grant contracts, it is observed that this situation was codified as "It is permissible for the grantor (wāhib) to impose an obligation on the grantee (mawhūbun leh), for the completion of the grant". In endowments in which the trustee was given extensive authority in terms of disposition or in which no conditions were specified, expenditures deemed to be in the interest of the waqf are not subject to compensation. Individuals who act as intermediaries for the endowments made to the waqf are considered as trustees in fiqh. Since such an individual is considered a trustee for the debt in terms of the money collected on behalf of the waqf, he is required to deliver the money to its destination. It is not permissible to use the money collected only for the construction of the waqf's building elsewhere. Even if this individual spends the donations in another field and then delivers the donation to its place, he is not considered to be released from the debt. However, there are those within the sect who hold the view that since these transactions are within the scope of huqūqu'llāh, the individual will be relieved of his subsequent responsibility by juristic preference if he pays the debt in full.

Keywords: Waqf, Entailment, Committal, Public Interest, Judicial Measure, Compensation, Dismissal.

Giriş

Vakıf, İslam toplumunda Hz. Peygamber (s.a.s) ve sahabe ile başlayıp günümüze kadar gelen müstesna bir kurumdur. Hz. Peygamber döneminde ilk örnekleri bulunan sadaka ve habs uygulamaları, sonraki dönemlerde gelişecek olan özellikle de h. 8. yüzyılda kurucu mezhep imamlar döneminde vakfın teorik ve hukuki içeriğinin oluşmasına, vakıflarla ilgili hükümlerin belirlenmesine imkan sağlamıştır.¹ Vakıf hukukunun temeli sayılan bu uygulamalar vakıf, habs ve sadaka şeklinde isimlendirildiği görülmektedir. Vakfa sadaka-i câriye denildiği gibi sadaka-i mevkûfe, sadaka-i

¹ Ebû Bekr el-Ḥaṣṣâf eş-Şeybânî (ö.261/875), Hz. Peygamber'in ve sahabelerin yaptığı vakıf uygulamaları ve gelirlerinin kullanım şartlarıyla ilgili birçok rivayet zikretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s), Hayber ve Fedek haricinde kılıcı, mızrağını, beyaz katırını sadaka olarak bıraktığı rivayet edilmektedir. Peygamberin vefatı sonrası "Dinar, dirhem bırakmadı bir şey de vasiyet etmedi." rivayetinden hareketle Rasûlullâh (s.a.s) sadakalarını, vefatından önce gerçekleştirdiği ve vasiyet etmediği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, Fedek arazisini yolculara; Hayber'in iki hissesini müslümanlara, bir hissesini ehline, ehlinin nafakasından artan kısmını da muhacirlerin yoksulları ve zırh ve silah gibi cihad için gerekli malzemelerin tedariki için vakfetmiştir. Hz. Ali'den (r.a), Rasûlullah'ın bu sadakasının fisebilillâha yönelik olduğunu gelirlerinin de cihat, fakirler, miskinler, zevi'l-erham, yolculara harcandığı rivayet edilmektedir. Peygamber'in sadakaları haricinde Ebubekir'in evi, Osman'ın kuyusu, Ömer'in (r.anhum) arazisi ilk dönem sadakalardandır. Buḥârî, *Veşâyâ*, 1; Müslim, *Veşâyâ*, 5; Ebû Bekr Ahmed b. Ömer el-Ḥaṣṣâf eş-Şeybânî (öl. 261/875), *Aḥkâmü'l-evkâf* (Mısır, Matbaatu Dîvânu Umûmi'l-Evkâf, 1333), 4-10; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Bağdâdî (öl. 230/845), *Kitâbu't-tabakâti'l-kebir*, (Kahire, Mektebetü'l-Hancı, 2001),1/431-432; Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümerî (öl. 262/876), *Târihu'l-Medîneti'l-Münevvera*, (by. ve ty.), 1/173-176; Ebu'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Dâvud el-Belâzûrî (öl. 279/893), *Futûhu'l-büldân*, (Beyrut, Müessesetü'l-Mearif, 1987), 27; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Aḥkâm-ı evkâf*, Hzr. Hamdi Çilingir, (İstanbul, Vakıfbank Kültür Yay., 2020), 20; Hacı Mehmet Günay , "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 42/476.

muharreme, mahbûse, habs sadaka da denilebilmektedir.² Sadaka olarak isimlendirilmesinin kaynağı Ebû Hüreyre (öl. 58/678) tarafından rivayet edilen şu hadistir: “İnsan vefat ettiğinde şu üçü hariç, bütün amelleri kesilir. Sadaka-i cariye, faydalanılan ilim ve vefat edene dua eden salih evlat.”³ İlk dönem vakıflarının habs olarak adlandırılması ise Hz. Ömer’in (öl. 23/644) (r.a) sadakasıyla ilgili rivayette geçen حَبْسِ الْأَصْلِ وَسَبِيلِ الثَّمَرَةِ kısmıdır.⁴ Bu rivayette, vakfedildiğinde sahabe icma’ı bulunan bir sadaka tasarrufu “habs” kavramıyla ifade edilmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de vakıf tasarrufunun mahiyeti ya da meşru’iyetine dair doğrudan bir ayet bulunmamaktadır. Fakihler vakfın meşru’iyetini; hayrı, sadakayı, iyilik ve takvada yardımlaşmayı teşvik eden ayetler ve sünnetteki uygulamalardan hareketle temellendirmişlerdir. Bu bağlamda vakıf kurumuna kuvvetli referans olarak şu iki ayet gösterilebilir. Birincisi, “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın helal olanlarından ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin” ayetidir.⁵ “Sevdiğiniz nesnelere (Allah için) infak etmediğiniz sürece iyiliğe (cennete) kavuşamazsınız. Allah, kendi yolunda ne harcarsanız muhakkak onu hakkıyla bilir.” ayeti gösterilmektedir.⁶ Ayet nazil olduğunda Ebu Talhâ el-Ensâri (öl. 34/654-655) Hz. Peygamber’e “Yâ Rasûlallâh, Rabbimiz malımızdan infak etmemizi istiyor, şahit ol bahçemi Allah için infak (vakf) ettim.” diyerek Mescid-i Nebevî’nin karşısında bulunan ve Hz. Peygamber’in bazen içine girdiği ve tatlı suyundan içtiği “Beyrûha” isimli bahçesini vakfetti. Kurtubî (öl. 671/1273), sahabenin bu ayetin umumuyla amel ettiğini ve ayetin anlamından vakıftan başka bir şey anlamadıklarını belirtmektedir. Delili ise Talhâ’nın (r.a.) nelerin infak edilmesinin gerektiğini beyan eden bir ayete ya da hadise ihtiyaç duymadan en sevdiği malını vakfetmesidir.⁷

Vakıf kurumunun birr, hayır, hayrât ve kurbet olarak isimlendirilmesi vakfın subjektif ve objektif yönlerine işaret etmektedir. Bu lafızlar aynı zamanda vakfın birçok kuralına da yön vermektedir. “Birr ve Hayr” kavramlarının Kur’ânî bir terim olmasından dolayı hem vakfın Kur’ânî yönüne işaret eden hem de vakıf kurucusunun niyetine delalet eden kavramlardır. “Kurbet” lafzı ise objektif olarak vakfın cihetini gösteren özellikle Hanefiler açısından vakıflarda nasıl tasarrufta bulunulması gerektiğini belirten önemli bir kavramdır.⁸ Vakıf hukukunda ebedi bir sadaka/vakıf işleminin birr, hayr ya da kurbet lafzının kullanılması, kamu niteliğindeki vakıflar hariç olarak bu vakfın yoksullara yönelik olduğunu göstermektedir. Fetva mecmularında geçen “Vucûh-u birre sadakadır.” sözleriyle inşa edilmek istenen sadaka-i câriye, vakıf ve te’bidi ihtiva etmediğinden dolayı nezir sayılmakta ve nezre konu olan nesnenin yoksullara tasadduk edilmesi gerekmektedir.⁹

Vakıf hukukunun anahtar kavramı kurbettir. Vakfın ciheti kurucuları tarafından kamu, belirli kişiler ya da amaçlar veya yoksullar olarak belirlenebilmektedir. Vakfın kamu niteliği taşınması haricinde, cihetinin kurbet, birr ya da hayır olarak ifade edilmesi ya da lehtarların belirtilmemesi durumunda bu vakfın yoksullara yönelik olduğu kabul edilmektedir. Hanefî vakıf hukukunda vakfın kıyâs tarafını oluşturmaktadır. Yoksulların lehtar olarak belirlenmediği vakıflar fikhın erken

² Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî (öl. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-minhâc*, (Beirut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 3/523; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî (öl. 970/1563), *el-Baḥru'r-râik şerḥu Kenzi'd-Deḳâik*, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 5/317-318.

³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî (öl. 321/933), *Şerḥu müşkili'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Beirut, Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1/228; Müslim, *Vaşiyyet*, 14; Tirmizî, *Aḥkâm*, 36; Nevevî, *Şahîḥ-i Müslim bi Şerḥi'n-Nevevî*, (byy.: Müessesetü Kurtuba, 1994), 11/123.

⁴ Buhârî, *Veşâyâ*, 22.

⁵ el-Bakara, 2/267.

⁶ Âl-i İmrân, 3/92.

⁷ Buhârî, *Zekât*, 44; Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire, Daru'l-Kutub, 1965), 4/132; Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*, (Beirut: Dâru'l-Ufuk, 2003), 131, 137; Muhammed Ali b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Şiddîkî, *Delilü'l-fâlihîn li turuḳi Riyâzu's-şâlihîn* (Beirut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, ty.), 3/190, 200-201.

⁸ Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV, Yayınları, 2012), 42/479.

⁹ Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn b. Hasen b. Mansûr Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, (Beirut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 3/161; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/318, 334; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, (İstanbul, Sarmaşık Yay., ty.), 4/310.

döneminde bir problem olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda mescit, kabristan, köprü ve çeşmelerin bir vakfın lehtarları olarak belirlenebilmesi ilk dönem hukukçular tarafından tartışılmıştır. Hanefilerin bu problemi *örfe dayalı istihsân* ile aştığı görülmektedir. Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) mescitlerin imâretine harcanmak üzere vakıflar tesis edilmesine örften dolayı cevaz vermesi, kamu ihtiyacına yönelik vakıfların geçerli kabul edilmesinin zeminini oluşturmaktadır. Diğer fıkhi mezhepler kurbet şartı aramakla beraber vakıfta cihetin, dinen sakıncalı olmayan (ma'siyet) mübah bir alanın belirlenebilmesini geçerli saymaktadır.¹⁰

Genel olarak kamuya ait olan akâr haricindeki vakıflar, yoksullara ya da belirli kişilere yönelik kurulmaktadır. Kurbet şartından dolayı sadece zenginlere yönelik bir vakıf kurulmaması asıl olmakla birlikte sonunun yoksullarda bitmesi şartıyla zenginlere yönelik vakıf kurulabilmektedir. Vakıf kurucusuna, ailesine veya akrabalarına tahsis edilen vakıflara, sonunun yoksullara ya da ebedi bir amaca tahsis edilmesi şartıyla cevaz verilmiştir.¹¹ Vakıftan istifade eden yoksulun tanımı ile zekât verilebilecek yoksulun tanımının aynı olduğu görülmektedir. Zekâttan pay alması caiz olmayan bir kişinin vakfın lehtarlığı olması da caiz olmamaktadır. Buna karşılık kamuya ait vakıflardan istifade herkes için zaruri olduğundan böyle bir vakıftan vakıf kurucusu, zengin ve yoksullar istifade edebilmektedir.¹² Fıkıh ve fetva eserlerinden hareketle vakıf hukukunda birr ve kurbet kapsamında sayılan cihetler tespit edilmiştir. Bunlar: yoksullar, munkatî'u'l-ğuzât, müslüman esirler, borçlular, yolcular, cihat için gerekli malzemenin tedarik edilmesi, kamuya yönelik vakıflar, vakıf görevlilerinin ücretleri; vakıfların imareti ve bu kapsamda değerlendirilen halı, kilim vb. demirbaşların alımı, ribatların tamiri, kabir kazımı ve kefenleme gibi hayır amaçlı işlemlerdir. Bu alanların mecmualarda ale vücûhi'l-birr, ale'l-cihâd, ale ekfâni'l-mevta ve ale hafri'l kubûr gibi değişik kayıtlarla belirtildiği ve *birr* amellerinden sayıldığı görülmektedir.¹³

1. Vakıf ve Müteveli Kavramları

1.1. Vakıf

Vakıf sözlükte cülûsun zıttı olarak durmak, durdurmak, habsetmek, men etmek, engellemek, bilmek, teennî ile hareket etmek gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin kökünde bulunan و ق ف harfleri bir şeyi tutmaya delalet etmektedir. Araplar bu durumu وَقَفْتُ الدَّابَّةَ “bineği durdurdum” ya da وَقَفْتُ الكَلِمَةَ “kelimenin sonunu sakınli” sözleriyle ifade etmektedir. Habs ve vakfî ifade etmek açısından وَقَفْتُ kullanımı yanlış bir tabir olup bu fiil, bir şeyi terk etmek, sökmek, susmak ya da bir kişiyi susturmak gibi anlamlara gelmektedir. Habsin vakıf olduğu belirtmek açısından ise كَلَّمَا حَبَسْتَهُ وَقَفْتُ

¹⁰ Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (öl. 476/1083), *el-Mühezzebe fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, (Dimeşk, Dâru'l-Kalem, 1996), 3/674; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/217; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî (öl. 516/1122), *et-Tehzîb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, (Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997) 4/511; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs Kârâfî (öl. 684/1285), *ez-Zahîre*, (Beyrut, Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1994), 6/312; Burhâneddîn el-Buhârî, (Burhânü's-Şerî'a), Mahmûd b. Ahmed b. 'Abdil'azîz el-Buhârî el-Mergînânî (öl. 616/1219), *el-Muhtâtu'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 6/127; İbn Nuceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/316; Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Süleyman (öl. 855/1480), *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-ḥilâf alâ mezhebi'l-imâm mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Feykî, (Suud-i Arabistan: Matbaatü's-Sünne el-Muhammediye, 1955), 7/3, 13; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî (öl. 977/1570), *Muḡni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti'el-fâzi'l-minhâc*, (Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 3/522; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf* 306; Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre (öl. 1974), *Muḥâḍarât fi'l-vakf*, (Kahire, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1972), 78; Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 27-32.

¹¹ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/217; Burhânü's-Şerî'a, *el-Muhtâf*, 6/127; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 306, Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 68.

¹² Fıkıh ve fetva eserlerinde mescit, çeşme ve herkesin istifadesine şart koşulan meyve ağaçları örnek verilerek bu alanlarda zengin ve yoksulun eşit olduğu benimsenmiştir. Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/207; Burhânü's-Şerî'a, *el-Muhtâf*, 6/218, 244; Mevşîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd (öl. 683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005), 3/46; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 4/376; Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 109.

¹³ Ebû Bekr Hilâl b. Yahyâ b. Müslim el-Basrî (öl. 245/860), *Aḥkâm-ı evkâf*, (Hindistan, Dâru'l-Me'ârif, h.1355), 10-12; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/161; İbn Nuceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/348-349; İbn 'Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer b. Abdil'azîz ed-Dımaşkî (öl. 1252/1836), *Reddu'l-muhtâf âled-dürri'l-muhtâf şerhu tenviri'l-ebşâr*, (Riyad, Dâru Alemi'l-Kutub, 2003) 6/537; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 219; Bilmen, *Hukûku İslâmiyye*, 4/347.

“Her habs ettiğin (nesne), vakıftır” ya da حَبْسَهَا وَفَقًا: للمساكين “Misikinler için vakfolundu (habs olundu)” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁴

Vakfın terimsel tanımlamasında öncelikle iki unsuru belirtmek gerekmektedir. Hukuk açısından vakıf, vakıf kurma muamelesi ve tüzel kişilik açısından ele alınarak tanımlanmaktadır. İslam hukukunda ise vakıf, vakıf kurma muamelesi merkeze alınarak tanımlandığı görülmektedir. Medeni Kanun’a göre bir vakfın tescil işlemi gerçekleştiğinde aynı zamanda tüzel kişilikte kazanmaktadır.¹⁵ Fıkhi açıdan vakıf, Ebu Hanife'ye göre akâr ya da akâr hükmünde olan bir malın vâkıfın mülkiyetinde kalmasıyla birlikte menfaatinin yoksullara ve müslümanların ihtiyacına tasadduk edilmesi üzere müebbeden habs etmektedir. İmameyn'e göre ise bir akârın rakabesinin Allah'ın mülkü hükmünde, menfaatinin ise kullara yönelik olmak üzere vakfedilmesidir.¹⁶ Hanefîlerin vakfı, sadaka olarak ele aldığı ve buna uygun olarak tanımlandığı görülmektedir. Bu tanımlarda tüzel kişiliği çağrıştıracak unsurlara da yer verilmediği söylenebilir.¹⁷

1.2. Müteveli

Müteveli sözlükte sülasi وَلِي fiilinden türemiştir. Bu fiil; yakın olan, dost, düşman olmayan, sıhriyet bağı bulunan (kimse), baharın ilk yağın yağmuru, toprağın (ilk yağmurla) nemlenmesi gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten türeyen وَلَايَةٌ kelimesi imâret ve nikâbet gibi isim olup galibiyet, nusret, (bir güç etrafında) toplanma, galip gelme gibi anlamlarda kullanılıp tedbir ve gücü ifade etmektedir. Fetha ile وَلَايَةٌ şeklinde okunduğunda ise mastar olup nusret ve nesep anlamlarını ifade etmektedir. Aradaki fark mastar ve isim olmasıdır. Bu veznin tef'îl kalıbından mastar olan التَّوَلَّى ise bir kimseyi bir işe veli kılmak, bir işi uhdesine almak, dost edinmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸ Tevliyet, kökü olan velâyet ile “yakın olma” anlamında birleşmektedir. Tefe'uul (تَوَلَّى تَوَلَّى) veznine nakledildiğinde ise herhangi bir sorumluluğu uhdesine almayı ifade etmektedir. Bu anlamlarıyla وَلِي، مَوْلَى، مَتَوَلَّى kelimeleri ortak bir anlamda buluşmaktadır.¹⁹ Fıkhi terim olarak Müteveli, şer'î hükümlere, vakfiye şartlarına ve mer'î mevzuata göre vakfın işlerini idare etmek üzere vâkıf ya da hâkim tarafından tayin olunan kimseyi ifade etmektedir.²⁰ Müteveli(lik) iki kısma ayrılmaktadır. Birinci, “meşrut müteveli” olarak tanımlanan, kurucular tarafından vakfın yönetimi kendisine şart koşulan kişidir. İkincisi ise “mansub müteveli” olup, kurucular tarafından vakfın yönetimine kimsenin şart koşulmadığı durumda hâkim tarafından atanan kişidir.²¹

¹⁴ Ebû Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî (öl.175/791), *Kitâbu'l-'ayn*, (Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4/394; Ebû Bekr, Muhammed b. Hasan el-Ezdî (öl. 321/933), *Cemheretü'l-luğa*, (Beyrut, Dâru'l-İlim, 1987), 2/967; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (öl.370/980), *Tehzîbü'l-luğa*, (Mısır, Dâru'l-Mısriyye, 1964), 9/333; Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzi (öl.395/1004), *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, (byy., Dâru'l-Fikir, 1979), 6/135; Ebû Naşr İsmâil b. Hammad el-Cevherî (öl. 400/1009), *es-Şihâh tâcu'l-luğa ve şihâhu'l-arabiyye*, (Beyrut, Dâru'l-İlim, 1956), 4/1440; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî (öl. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut, Dâru-Şâdir, 1990), 9/359-361.

¹⁵ Hüseyin Hatemi, Kalkan Oğuztürk, *Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler)*, (İstanbul, Vedat Yayıncılık, 2014), 103; Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 41.

¹⁶ Ebû Hanîfe'nin tanımı: “حبس العين على حكم ملك الواقف والتصدق بالمنفعة”، İmameyn'in tanımı: “حبسها على حكم ملك الله تعالى وصرفها لمنفعها على من أحبها”، Seyyid Feyzullah Efendi (öl.1115/1705), *Fetâvâ-yı Fevziyye*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 347), vr.181; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/519-521; Dürrizâde Mehmet Ârif Efendi (öl. 1800), *Neticetü'l-fetâvâ*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 354), vr.206, 215; Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 70-72, 117, 244; Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâm-ı evkâf*, (İstanbul, Matbaay-ı Âmire, h.1307), 2; Vehbe ez-Zühaylî (öl. 2015), *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*, (Dimeşk, Dâru'l-Fikir, 1985), 5/494; Ömer Nasuhi Bilmen (öl. 1971), *Hukuku İslamiyye*, 4/284; Bahaeddin Yediylidiz, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi (Bir Sosyal Tarih İncelemesi)*, (Ankara, TTK Yayınları, 2003), 8; Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 42/475.

¹⁷ Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 33.

¹⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, 4/400-401; Cevherî, *es-Şihâh*, 6/2529; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/409-411.

¹⁹ Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İşfehânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, (Beyrut, Dâru'l-Marife, ty.), 533.

²⁰ Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 76; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, 4/286; Nazif Öztürk, “Müteveli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, TDV Yayınları, 2006), 32/217.

²¹ Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 76; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, 4/286; Öztürk, “Müteveli”, 217.

Vakıf tasarrufundan söz edebilmek için dört unsurun bulunması lazımdır. Bunlar; vâkıf, irade beyanı (sıga), vakfa konu nesne (mevkûf) ve vakıftan yararlanan (mevkûfun aleyh) kişiler ya da cihettir. Vakıf işleminin kurucu unsuru (rûknü) sıga olup diğerleri sıhhat şartıdır.²² Doktrinde örfen vakfın tamamlandığına delalet eden lafızlar ile vakıf kurulabilmektedir. Ebu Hanîfe'ye göre "vakıf" lafzı mülkiyetin naklini ifade eden kavram olmayıp, kurucuların sadaka isteğini belirtmektedir. Dolayısıyla vakıf lafzıyla kurulan bu sadakadan kurucular istediği zaman rucu edebilmektedir.²³ Ebû Yûsuf'a (öl. 182/798) göre *sadaka-i mevkûfe* tabiri fukarayı ve te'bidi ifade ettiğinden muayyen kişiler lehine kurulan vakfın nihayetinin yoksullara kalmasıyla vakıf sahih olmaktadır. Bu durumda sarahaten ebedilik lafzının ya da ebedi harcama yerinin belirtilmesine lüzum yoktur. Zira ona göre mevkûftur tabiri örfen te'bidi ve yoksulları içermektedir. İmam-ı Muhammed'e (öl.189/805) göre ise ebedi bir harcama yerinin sarahaten belirtilmesi gerekmektedir.²⁴

2. Mütevellî'nin Tayini

Beytülmal ve vakıf, yetimin mülkü mesabesinde kabul edildiğinden bu tür mallarda tasarruf için öncelikle hakiki şahsın bulunması zorunludur. Dolayısıyla bu mallarda tasarruf velayet sahibi kişilere ait olmaktadır. Beytülmal ümmete ait olduğundan *velayet-i âmme* vasfına sahip kişiler tasarrufta bulunabilmektedir.²⁵ Vakfın mütevellîye tesliminin şart olması, doktrinde vakıf tasarrufunun sadaka ya da 'ıtka (köle azadına) benzetilmesiyle doğrudan ilişkilidir. İmam-ı Muhammed'e göre vakıf, teberru akitlerinin alt kısmı olan sadakadır. Teberru akdi ise mülkün izalesini gerektirmektedir. Dolayısıyla vakıf tasarrufu kabzı ve mütevellîye teslimi zorunlu kılmaktadır. Zira vakfın, kurucusunun mülkiyetinden bütün yönleriyle ayrılması gerektirmektedir. Vakfın teberru ve sadaka olması, vakıf kurucularının sadaka kabilinden olan bu kurumdan istifade edememesini de zorunlu kılmaktadır. Ebû Yusuf'a göre ise kurucular önceden şart koşması halinde vakıftan istifade edebilmektedir.²⁶

Ebû Yûsuf, vakfı 'ıtka kıyas ettiğinden mücerret sözle vakfın kurulabileceği ilkesini benimsemiştir. Teberru sayılmasında İmam-ı Muhammed'le görüş birliğinde olmakla beraber Ebû Yûsuf, teberru akitlerinde iptal ve iskatın temlikten önce geldiği ilkesini benimsemiştir. Dolayısıyla Ebû Yûsuf'a göre vakıf iskat türü bir tasarruftur. İmam-ı Muhammed'e göre bir bütün olarak teberru tasarruflarının hukuki sonuç ifade edebilmeleri için akdin konusunun müteberrau leh tarafından kabzedilmesi gereklidir. Kabzı şart koşan fakihlere göre bu tasarruflara "akit" denilmesinin bir anlamda mecaz olduğu anlaşılmaktadır.²⁷

²² Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/297; Günay , "Vakıf", 42/476,

²³ Ebu Hanife ve Züfer'e göre vakıf, menfaatin tasadduku olduğunda ariyet ahkâmı geçerlidir. Vakfın lüzûm ifade etmesi hâkimin hükmetmesine ya da vasiyet şeklinde gerçekleşmesine bağlıdır. Zira vakfette esnasında vakfın semeresi ma'dum olduğundan vâkıf hayatta ise nezre, vefatından sonra ise vasiyete konu olur. Kâdı vakfın lüzumuna hükmettikten sonra vakıf varisler ya da borçlular tarafından iptal edilemez. Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/159, 160, 162; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muhtâr*, 6/109; Molla Hüsrev (öl. 885/1485), *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi gureri'l-ahkâm*, (Karaçi, Mir Muhammed Kütüphanesi, ty.), 2/132; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/322, Çatalcalı Ali Efendi (öl. 1103/1692), *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 345), vr.189; Seyyid Feyzullah Efendi, (öl. 1115/1703), *Fetâvâ-yı Fevziyye*, (İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 347), vr.184, 185; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 64, 95, 135; Abdullah Demirci, *Ebû'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (İcârât Bölümünden Eserin sonuna Kadar)*, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 486; Günay , "Vakıf", 42/477.

²⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, 2/133; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/320, 330-331; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/520, 536-537; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 81, 123, 252.

²⁵ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/606; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 73, 119; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/319.

²⁶ İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/316; Yenişehirli, Behcetü'l-fetâvâ, vr.219, 226, 227; Demirci, Semerkandî'nin "en-Nevâzil" isimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme, 455, 478, 490; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/545.

²⁷ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/159-160, 164, 170; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muhtâr*, 6/110, 123; Molla Hüsrev, *Dürer*, 2/134; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.191; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.185; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 257-258; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/336; Günay, "Vakıf", 42/475-476.

Mütevelli tayin yetkisi öncelikle vakıf kurucusuna aittir. Vâkıfın nasb ve tayin ettiği Mütevellinin vefatı halinde ikinci mütevelliyi tayin yetkisi de vâkıfa ait olmaktadır. Doktrinde kurucuların vefatından sonra neslinden uygun kişilerin bulunması halinde mütevellinin onlardan seçilmesi gerektiği benimsenmiştir. Vakfın hem 'ıtka benzetilmesi hem de sadaka-i câriye olarak kıyamete kadar devam edecek olması, vakıf ile kurucu arasındaki mülkiyet bağının hükmen ve kısmen devam ettiğini göstermektedir. Vâkıf ya da onun soyundan gelenlerin yabancılara göre vakıf mallarına daha iyi muamele edeceği ilkesel olarak benimsenmiştir. Bu durum vakfın 'ıtka kıyasının bir sonucudur. Köle azat edildiğinde insanların ona en yakını efendisi olduğu gibi vakfa da en yakın kişi, kurucusu olmaktadır. Fukaraya ya da mescide tahsis edilen ve mütevellinin belirlenmediği vakıflarda velâyet hakkının hâkime ait olduğu benimsenmiştir.²⁸

Vakıf kurucuların mütevelliyi belirleme hakkı vakfın kurulma anıyla sınırlı tutulmaktadır. İmam-ı Muhammed'e göre kurucuların mütevelliyi tayin yetkisi yoktur. Ancak vakıf kurma esnasında kurucuların tayin hakkını şart koşmaları halinde vakfa mütevelliyi atayabilmeleri mümkündür. İmam-ı Muhammed'e göre mütevelli yoksulun vekili sayıldığından kurucular tarafından azledilememektedir. Ebû Yûsuf'a göre Mütevelli vâkıfın vekili olduğundan kurucusu tarafından azledilebilmektedir. İmam-ı Muhammed'e göre Mütevelli fukaranın vekili sayıldığından kurucular tarafından azledilememektedir. Vakfa ihanetin gerçekleşmesi durumunda hâkimin velayet şartlarına bakmaksızın Mütevelliyi azletme yetkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla hâkimin Mütevelliyi tayin yetkisinin; kurucuların mütevelliyi tayin etmemesi, Mütevellinin vefatı ya da hıyaneti zahir olan Mütevellinin azledilmesi durumunda olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Vakıf hukukunda Mütevellide aranan şartların ehliyet ve yönetim kabiliyeti olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Ehliyet şartları Mütevellinin akıl ve baliğ olmasıdır. Vakfın yönetimi hukuki ve siyasi bir sorumluluk olduğundan vakıflarla ilgili görevlerde bu iki şarta ilave olarak atanacak kişilerin ilgili görevin gerektirdiği emanet ve idare kabiliyetine sahip olması da şart koşulmuştur. Bu bağlamda mütevellinin vakfın idaresi ile ilgili gerekli kuralları ve yönetmelikleri bilmesi zorunludur. Fetva mecmualarından Osmanlı dönemi vakıf uygulamalarında mütevellî tayininde onun emin ve istikamet sahibi kişilerden seçilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Kurucuların vakfın yönetimini evlatları arasından *ekber* ve *erşed* olanına verilmesini şart koştukları görülmektedir. "Erşed", vakıf malının helal yolda harcanması, haram ve israfı neden olacak bir harcamada bulunulmaması gerektiği bilgisine sahip olan kişi olarak tanımlanmaktadır.³⁰

3. Mütevellî'nin Tasarrufları

Mütevellinin ehliyet ve siyasi liyakatın yanı sıra vakıf malında tasarrufta bulunacak yetkili kişi olması açısından vakfın mülkiyetinde ve gelirlerinde tasarruflarla ilgili hükümleri bilmesinin gerekmektedir. Bu hükümler velayette aranan şartların hukuki tarafını oluşturarak Mütevellinin yetime ve beytümâlâe ait mallarla ilgili fihhi ilkeleri bilmesini zorunlu kılmaktadır. Yoksullar, cihet-i birr ve hayır kapsamında görülen alanlar beytümâlîn harcama kalemleri arasında sayıldığından bu

²⁸ Sadaka-i câriye, menfaat veren ilim, hayırlı evlat, ağaç, (faydalanılan) ekin ve ribat olmak üzere bu altı kısım sadakada mülkiyet hakkının vâkıftan kesilmesi, sadakanın sevabının kıyamete kadar devam etmesine mani değildir. Sevap noktasında kısmi bir mülkiyet bağının bulunmasının doktrinde tevliyet gibi bazı hükümlere etkisi de olmaktadır. Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 490; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muḥiṭ*, 6/134; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.198, 200; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.190, 194-195; Dürrizzâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr. 169; Şiddîkî, *Delilü'l-fâlihîn*, 2/147; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/605; Colin Imber, *Şeriat İle Kanun Arasında Ebussuûd Efendi, Osmanlı'da İslamî Hukuk*, Çev. Mürteza Bedir, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 224.

²⁹ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/170, 171, 174 185, 216; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muḥiṭ*, 6/124, 134; *el-Esbâh ve'n-nezâir*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 164, 166; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/329, 371, 372, 388-391; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.211; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.236, 247; Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 455, Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 157, 170, 259.

³⁰ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.198; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.229, 235, 236, 237; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 158-162, 165, 199-201; Ömer Hilmi, *Aḥkâm-ı evkâf*, 145-146.

alanlara tahsis edilen vakıflar, beytümâlle ilgili benzer hükümlere tabi olmuştur. Her iki kısımda harcama, mülkte azaltma meydana getireceğinden vakıflara mütevellî tayininde bu hükümleri bilen kişilerin atanmasına özen gösterilmiştir.³¹

Mütevellinin tasarrufları vakfiyelerle düzenlenmektedir. Vakfiye (vakıf-name), vakfın teşekkülü ve işleyişine dair vakıf kurucularının düzenlediği, hâkimin kararıyla bağlayıcı olan hüküm ve kaideler bütünüdür. Vakfiyeler vakıf müessesesinin en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Köprülü'nün deyimıyla vakfiyeler, vakfın hülasası olup, bir anlamda vakıfları zıyan olmaktan kurtaran belgelerdir. Vakıf kuracak kişi sarîh ifadelerle gelirlerde nasıl bir tasarrufun yapılacağını beyan ederek vakfiyeyi mütevellîye teslim etmektedir. Vakfın yönetimi, vakıftan kimlerin ya da hangi cihetlerin ne ölçüde faydalanacağı, imaret, ücretler, vakfın maslahatı ile ilgili hususlar vakfiyede açıklanarak tasarruf sorumluluğunun mütevellîye havale edildiği belirtilir. Vakfiyede gelir fazlasının ya da vakıftan müstağni kalındığı durumlarda gelirin ya da 'aynın fukaraya harcanacağını belirtmesi de gerekmektedir.³²

Mütevellinin tasarruflarıyla ilgili ölçütlerin temeli onun vasî ve vekil kapsamında görülmesine dayanmaktadır. Mütevellinin vâkıfın vekili vakfın da vasîsi olması, vakfiye şartlarına uymasını ve vakfın maslahatını gözetmesini zorunlu kılmaktadır. Harcamalarda mütevellinin *yed-i emîn* sayılması, korumacı bir yaklaşım sergilemeyi, yetki alanının aşılmasını ve tazminle neticelenecek bir tasarrufta bulunmamasını gerektirmektedir. Doktrinde emanet şartlarına riayetsizlik vakfa hıyanet sayılmakta ve Mütevellinin 'azlını gerektirmektedir. Fetva mecmualarından tespit edilen ve vakıf hukuku zemininde emanetin ihlali kapsamında sayılan işlemler şunlardır:

- 1) Vakıf harcamalarında vakfiye ya da teberra şartlarına riayet etmemek.
- 2) Şer'î ölçütlere uymayan tasarruflarda bulunmak.
- 3) Vakfın imaretinden, tamirinden kaçınmak.
- 4) Vakfın tamamını ya da bir kısmını kendi nâmına ya da başkası adına satmak veya mülkiyete geçirmek.
- 5) Harcama kalemleri ayrı olarak belirlenen gelirleri birbirine karıştırmak.
- 6) Vakıf malını zaruret olmaksızın ve te'ammüden ecr-i misilden düşük kiraya vermek.
- 7) Vakıfta mülkiyet iddiasında bulunmak.
- 8) Vakıf işlemlerinde Mütevellinin fıska ve sefaheti sabit olması ya da ihmal ve tembellikte bulunması.
- 9) Vakıf ve mülkleriyle ilgili şer'an caiz olmayan bir tasarrufa engel olunmamasından kaynaklı vakfın ya da vakıf mülkünün telef olmasına sebep olmak.
- 10) Vakfın gelirinden kendi namına bir şey satın almak.
- 11) Vakfı rehne konu etmek...³³

Emaneti ihlal eden bu sebepler tevliyyetten 'azil ile sonuçlanmaktadır. Emanet kabilinden olan tasarruflarda Elmalılı'nın deyimıyla yöneticilerin öncelikle "*Hiss-i İslâmî ile mütehassis*" olmaları gerekmektedir.³⁴ İslami hassasiyete sahip yöneticiler vakfa ait mallarda şer'î ölçütlere riayet ederek ihmalin ve vakıf malında bir azalmanın oluşmamasına özen gösterirler. Fetva mecmualarından

³¹ Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 166, 177, 209; Hamdi Döndüren, *İslam Hukukuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*, (İstanbul, Kampanya Kitapları Yay., 2016), 56.

³² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/559; Heyet, *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye fi mezhebi'l-İmâm el-'azam Ebî Hanîfe*, (Bulak, Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, ty.), 2/460; Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.191; Dürrizâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.192; Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 99; Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, 4/287; M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, (Ankara, Akçağ Yayınları, 2005), 265; Yediıldız, *Vakıf Müessesesi*, 4; Döndüren, *Vakıf Meseleleri*, 42: Günay , "Vakıf", 42/478.

³³ Burhânu's-Şerî'a, *el-Muhtâr*, 6/134, 149; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 134, 164; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/391-392, 395, 401; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.213; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.235; Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 100-102, 199, Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, 5/88-91.

³⁴ Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 48.

mütevellinin özen yükümlülüğünün bulunduğu alanın sadece vakfın gelirleri olmadığı görülmektedir. Vakıf binası, vakıf akarâtından elde edilen gelirler ve vakfa yapılan teberrularda mütevellinin şartlara riayet ve özen yükümlülüğü bulunmaktadır. Özellikle vakfın geliri ile vakfa yapılan bağışların benzer fıkhi hükümlere tabi olmasından hareketle bu araştırmada mütevellinin tasarruflarının üç kısımda değerlendirilmesi gerektiği kanaatine ulaşılmıştır. Bunlar; vakfın mülkiyetine yönelik tasarruflar, vakfın gelirleri üzerindeki tasarruflar ve vakfa yapılan teberrularda dair tasarruflar olmak üzere üç kısımdır.

3.1. Mütevellî'nin Vakfın Mülkiyetine Yönelik Tasarrufları

Hanefî vakıf doktrininde Ebû Hanîfe'ye ve İmam Mâlik'e (öl. 179/795) göre vakfın mülkiyeti vakıf kurucusunda kalmakta sadece menfaatin tasadduku söz konusu olmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre hâkime tescil edilmeyen ya da vasiyete konu olmayan bir vakıf işlemi "âriyet" kapsamında sayıldığından kurucuların vakıftan rucu hakkı bulunmaktadır. Malikî'lere göre ise vakıf, vâkıfın mülkiyetinde kalsa da mülkiyeti üzerinde bey', hibe ve miras gibi tasarruflar söz konusu olmamaktadır. İmameyn'e ve İmam Şâfi'ye (öl. 204/820) göre vakıf, vâkıfın mülkiyetinden çıkıp hükmen Allah'ın (c.c) mülkünde olmaktadır. Vakfın Allah'ın mülkü hükmünde olması, vakıf kurucusunun vakıf üzerinde bey', rehin ve başkası temlik gibi tasarruflarda bulunamamasını gerektirmektedir.³⁵ Vakfın tanımında kurumun menfaatinin ibâdullâha ait olduğunun vurgusu lehtarların vakfın 'aynı üzerinde değil menfaati üzerinde haklarının olduğunu göstermektedir. Fıkhi mezhepler içerisinde sadece Hanbelîler'e göre vakıf mevkûfun aleyh olanların zimmetine geçmektedir. Hanefîlere ve diğerlerine göre ise mülkullâh hükmünde mahbûs olması vakfın başka mülkiyete intikal etmemesi demektir.³⁶

Vakfın insanlar tarafından temlik edilebilirliğin mümkün olmaması özel ya da genel velâyet sahibi kişilerin vakıf üzerindeki tasarruflarının dini ilkelere ve maslahata muvafık olduğu sürece geçerli olmasını gerektirmektedir. Bey', hibe, rehin vb. gibi tasarruflara vakfın konu olmaması mütevellinin vakfın mülkiyeti üzerinde tasarruflarını sınırlandırmaktadır. Doktrinde Mütevellinin sadece vakfın icâresi meselesinde zımnem mâliki konumunda olduğu bu durumun da velâyet akdinden kaynaklandığı görülmektedir. Vakıf mülkünün icareye verilmesi halinde Mütevellinin vefatıyla kıyâsen icare akdinin iptali gerekse de vakıftan istifade eden yoksullar düşünülerek istihsanen icare akdi devam etmektedir. Zira fukaraya nispetle Mütevellinin vefatı vekilin vefatı sayılmaktadır.³⁷

Mütevellinin ve hâkimin vakfın mülkiyeti üzerinde vâsi olmalarının pratikte bazı hükümlere etkisi olmaktadır. Vakfın istibdâli, vakıf muhasebesinin denetlenmesi, geçmiş muhasebe kayıtlarının kontrolü, vakıf adına borçlanma izni, vakfa yapılan harcamaların sonradan vakıf malından ödettirilmesi, vakfın bir yaldan uzun süreli kiralınması ve tevliyetten 'azil gibi konular sadece umumi velayet sahibi olan hâkimin yetkisi dâhilinde olan konulardır. Doktrinde vakfın icare ve tamirinde umumi ve hususi velâyet sahibi olan kişilerin müsavi olduğu görülmektedir. Vakıf mülkü sorumluların elinde emanet olduğundan vakıfla ilgili davalarda da vasî, mütevellî ve kayyimin müsavi olduğu benimsenmiştir. Mütevellî vasî konumunda olduğundan vakıfla ilgili davalar "*Yetim için en hayırlı olan*" ilkesine göre sonuçlanmıştır.³⁸ Vakfın işleyemez hale geldiğinde istibdali vb. sayılan

³⁵ Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.181; Dürrizâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.206, 215; Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 70; Ebû Zehre, *el-Muhâdârât*, 89-94; Yediöldüz, *Vakıf Müessesesi*, 8.

³⁶ "Bir kişi kardeşinin oğluna ev vakfete mezhepte zâhir olan görüşe göre ev onun mülkiyetine geçer." Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Kudâme (öl. 620/1223), *el-Muğni*, (Riyad, Dâru Alemi'l-Kutub, 1986), 8/239; Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 3/41; Bedreddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî (öl. 855/1451), *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Şâhihu'l-Buhârî*, (Kahire, Dâru'l-Fikir, ty.), 14/24; Zehre, *el-Muhâdârât fi'l-vakf*, 91.

³⁷ Burhânu's-Şerî'a, *el-Muhtâ*, 6/140.

³⁸ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/173, 174, 177, 183, 191; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 5/345, 367, 371, 379; İbn Nüceym, *el-Esbâh ve'n-nezâir*, 106, 107; Molla Hüsrev, *Dürrer*, 2/138; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr. 213, 215, 227, 236; Feyzullah

işlemlerde yetkinin sadece hâkime ait olması, mütevellinin vakıf mülkiyeti üzerinde tasarruflarının sınırlı olduğunu göstermektedir. Hâkimin yetki alanına giren konularda Mütevellinin söz sahibi olamaması bir yönüyle de vakıflara ait işlemlerde her memurun diğerine nispetle yabancı konumunda olduğunu göstermektedir.³⁹

Vakfın doğrudan mülkiyetine yönelik sınırlandırıcı tasarrufların temeli vakfın te'bîdi şartına dayanmaktadır. Vakfın ebediliği ile kasıt, te'bîdi hakiki /ebediyyeti muhakka olmayıp ınkita' ihtimalinin kesin olmaması demektir. Ebedilik ise vakfa, mülkiyeti değiştirecek bey', rehin ya da başkasının mülkiyetine girmemek gibi "haram" vasfını kazandırmaktadır. Bu durum vakfın mülkiyeti noktasında hâkimin izni dâhilinde mütevellinin vakfın te'bidini sağlayan tasarruflarının cevazına, vakfın te'bidine hâlel getiren tasarruflarının ise butlanına hükmedilmesinin gerektiği şeklinde bir değerlendirme yapmamıza imkân tanımaktadır. Vakfın bu tür tasarruflara kapalı olması aynı zamanda durmak ve durdurmak gibi etimolojik anlamlarıyla ilişkisini de göstermektedir.⁴⁰

3.2. Mütevellî'nin Vakfın Gelirleri Üzerindeki Tasarrufları

Vakıf kurucularının vakfa yönelik şartları bağlayıcılık ve delalet açısından nass gibi kabul edildiğinden Mütevellinin mali tasarruflarında bu şartlara göre hareket etmesi vaciptir. Vakıf kurucularının kurbet ya da dinen sakıncalı olmayan mübah amaçlara gelirleri sarf etme hakkı bulunmaktadır. Bundan dolayı vakıf kurucularının dinin kurallarına muhalif olmayan şartları muteber olup belirli bir cihete vakfın gelirlerini tahsis edebilmektedir. Mütevellinin bu şartları iptal etmek ya da şartlara muhalif davranmak gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Vakıf kurma esnasında vâkıf, şartların değişimiyle ilgili tasarrufların kendisinde olmasını şart koşması durumunda vakfın gelirini sonradan başka bir yere tahsis edebildiği gibi vakfiye şartlarını da değiştirebilir. Vakfiyenin teşekkülü esnasında vâkıf, bu şartları belirtmemesi durumunda vakfiye şartlarını değiştirememektedir. Ancak kurucuların vakfiye şartlarına zıt bir muameleyi reddetme yetkisi bulunmaktadır. Vakfiye şartlarına riayet sonucu oluşabilecek bir aksilik, kasıt, kusur ve teaddî olmadığı sürece tazmini gerektirmemektedir. Mütevellinin vakfiye şartlarına uymaması ya da daha ağır şartları koymak gibi bir yetkisi bulunmamaktadır. Vakfiye şartlarına riayetsizlik sonucu oluşan maddi zarar tazminle sonuçlanmaktadır.⁴¹

Vakıf kurucularının vakfiye şartlarını/lehtarları belirleme yetkisi "*Şart-ı vâkıf, nass-ı şâri' gibidir.*" külli kuralıyla ifade edilmektedir. Vakıfta teslimin şart koşulmasının yanı sıra cihetleri /meşrûnun lehi belirleme özgürlüğünün de tanınması kısmi bir çelişkinin olduğunu hissettirmektedir. Vakıf hukukunda bu çelişkinin iki türlü izah edildiği görülmektedir. Birinci izah Debûsî (öl. 430/1039) tarafın yapılmaktadır. Debûsî, zekât ve kurban gibi zorunlu sadakaların sarf edildiği yerlerin Allâh (c.c) tarafından belirlenmesini ve kulların insiyatifine bırakılmamasını delil göstermektedir. Ona göre hukukullah kapsamında ve kurbet niyetiyle yapılmasına rağmen nâfile sadakalarda herhangi bir cihetin Allah (c.c) tarafından belirlenmemesi bir anlamda sadakada cihetin kullara bırakıldığına delalet etmektedir. Bu durum teberru amaçlı sadakalarda kişinin 'itâ ya da

Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.222, 227; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.236, 237; Dürrizâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.207,Elmalılı, *Ahâkâm-ı evkâf*, 171, 199.

³⁹ Elmalılı, *Ahâkâm-ı evkâf*, 199.

⁴⁰ Burhânu's-Şeri'a, *el-Muhtâf*, 6/107; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.289; Elmalılı, *Ahâkâm-ı evkâf*, 72, 123, 307; Ebû Zehre, *Muhtâdarât*, 48.

⁴¹ Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 455, 483, 488, 489; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/191; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muhtâf*, 6/124, 216; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/44; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 108, 163; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/359, 377; Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, vr.195, 198, 224, 229; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.195, 197, 199, 200, 203, 211, 213, 214, 216, 217, 228;Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.221, 226, 235, 252; Dürrizâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.176, 177, 182, 187; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/559, 621; Elmalılı, *Ahâkâm-ı evkâf*, 97, 125; İbn Âbidîn, *el-'Ukûdü'd-dürriyye*, 237; Günay, "Vakıf", 42/478.

hirmân yetkisinin bulunduğunu göstermektedir.⁴² İkinci izah ise fukahânın genel yaklaşımı olup, vakıf işleminde akdin konusunu vakfın menfaatinin oluşturmasıdır. Vakfın 'aynının Allah'ın mülkünde, menfaatinin ise kullara ya da kamuya ait olması kişilerin ya da kamunun istifadesinin sadece menfaatlara tahakkuk etmesi demektir. Menfaat kapsamında olan haklar ise doktrinde takyide imkân tanımaktadır. Vakıf kurucularına kamuya ya da belirli kişilere yönelik vakıftan tahsisât yapabileme imkânının tanınması bir anlamda sadakaya teşvik amacından dolayıdır.⁴³

Mütevellinin vakfa ait gelirlerde mali tasarrufta bulunabilmesi öncelikle gelirin hangi cihete vakfedildiğine bağlıdır. Vakfın sadece binası veya imareti için vakfedilen bir gelir başka bir alana sarf edilememektedir. Müteveliye vakfın maslahatına harcamaya dair geniş bir yetki verilmesi halinde mütevellinin maslahat kapsamına giren bir yere harcaması caiz olmaktadır. Vakfın şartlarının bilinmediği durumda ise eski uygulamalara ya da örfe göre amel olunmaktadır. Vakıf hukukunda maslahat ifadesi hem binayı hem de imareti ifade eden ortak bir kavramdır. Vakfın maslahatını gerçekleştirmek başka bir vakfa infakı zaruri kılması durumunda diğer vakfın giderine harcamak caiz olmaktadır. Nehir ya da derenin diğer tarafında bulan bir ribâttan insanların istifadesi öncelikle köprü yapımını ya da tamirini zorunlu kılıyorsa bu durumda sadece maslahata şart koşulan gelirden köprüye harcanabilmektedir.⁴⁴

Fıkıh ve fetva eserlerinde maslahat ifadesinin imâret, görevlilerin ücretleri ve vakfın zaruri demirbaşlarını ifade eden bir kavram olduğu ve bu alanları kapsadığı belirtilmektedir. Vakıf kurucuları tarafından belirlenen bu işlemlerde fazilet sıralaması vakfın acil ihtiyacına göre değişebilmektedir. Müteveliye maslahata harcanmaya dair teslim edilen gelirler ilgili alanlara kadr-ı ma'rûf/kifâyet ölçüsünde harcanır. Ma'rûf miktar ise vakfın imareti bağlamında harcanması gereken zaruri miktarı ifade etmektedir ki bunun sınırı örfe göre tayin edilir. Elmalılı kifâyet miktarını aşan bir harcamayı "*Vakfın hâcetine masrûf olmayan miktar*" şeklinde tanımlayarak kadr-ı ma'rûf miktarın vakıflar açısından sınırı belirtmiş olmaktadır.⁴⁵ Bu miktar vakıf kurucusu tarafından belirlenmediği zaman tayin yetkisi müteveliye havale edilmiş demektir. İmaret ve maslahat ifadeleri öncelikle bina yapımını ifade etmekle beraber tezyîn ve nakş kabilinden sayılan işlemlerin ittifakla ma'rûf sayılmadığı, bu alanlara ya da şart koşulan cihetlere kadr-ı ma'rûftan, fahiş bir fazlayla harcamanın tazminle sonuçlandığı görülmektedir.⁴⁶

Vakıf hukukunda tazmine konu olduğu ve tezyîn kapsamında sayıldığı tespit edilen işlemlerin bir kısmının kısmen dönemin örfünü yansıttığı ifade edilebilir. Ancak mescit vakfı merkezde olmak üzere vakıfların herhangi bir mekânına, orada namaz kılmayı mekruh kılacak harcamaların fetva mecmualarında ittifakla tezyîn kapsamına alındığı ve tazminle sonuçlandığı görülmektedir. Bu işlemler; kireçleme, boyama, altın suyu ile işleme gibi harcamalardır. Bu işlemler ilgili mekânda kılınan namazın mekruh olmasına neden olduğu gibi tezyînât türü bir harcama olduğundan vakıf malının yok olmasına da sebep olmaktadır. Vakfın imaretine ya da doğrudan binasına vakfedilen, vasiyet edilen ya da teberru edilen nesnelere, tezyîn amacıyla kullanılamamaktadır. Kurucular, vakfiyede imareti belirtmese dahi Müteveli öncelikle imarete harcamakla başlar. Vakıf binasının devamı sağlayacak işlemler zaruret mesabesinde olduğundan *iktizâen* şart koşulmuş ve söylenmiş sayılmaktadır. İmaret vakfın asıl maslahatı olan binayı ifade etmektedir. Mecmualarda bir vakfın

⁴² Salim Özer, *Debbûsî'nin el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-furû' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 689.

⁴³ Ebû Zehre, *el-Muḥâḍarât*, 130; Çilingir, *Vakıfta Amaç*, 69-71.

⁴⁴ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/162, 173; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muḥîṭ*, 6/211, 214; Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 2/461.

⁴⁵ Elmalılı, *Aḥkâmü'l-evkâf*, 304.

⁴⁶ Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 450; Burhânu's-Şeri'a, *el-Muḥîṭ*, 6/211; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râiḳ*, 5/358; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.245, 256; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.213.

imareti ile vakfın maslahatının aynı şeyleri ifade etmediği görülmektedir. Vakıf bahçesine duvar örme vakıf açısından maslahat iken imâret kapsamına girmemektedir.⁴⁷

Fıkıh ve Fetva türü eserlerde vakıf kurucularının şartlarının bağlayıcı olduğu ve bu şartlara uymamanın tazminle sonuçlandığı mükerreren dile getirilmektedir. Özellikle mum, kandil, halı, hasır ve abdest suyu giderlerini karşılamak için yapılan mütevazı' vakıflarda da şartların bağlayıcı olduğunun defalarca vurgulanmasının düşündürücü olduğu kanaatindeyiz. Vâkıfın şartının bağlayıcılığı noktasında fukahâ açısından büyük ölçekli vakıflar ile (Süleymaniye vakfı gibi) mum giderini karşılamak için kurulan mütevazı' bir vakıf arasında hiçbir farkın olmadığı görülmektedir. Doktrinde mescidin kandil yağına harcanmak üzere vakfedilen bir mülkün mescidin başka bir giderinde harcanması, vâkıfın şart koşmadığı bir şeyin satın alınması, vakıf gelirlerinin bir birine karıştırılması, kurucuların şartına muhalif olan bir hizmet ihdası ve ücret tayini gibi durumlar vakıf şartlarına muhalif olduğundan tazmin sebebi olduğu görülmektedir.⁴⁸

3. 3. Müteveli'nin Vakfa Yapılan Bağışlar Üzerindeki Tasarrufları

Vakıflara yapılan teberruların; kabz, teberru şartlarına riayetin vücubiyyeti, maslahata harcanmasının gerektiği ve kadr-ı ma'rûfu aşamama gibi konularda vakıf gelirleriyle aynı hükümlere tabidir. Mum ya da kandil yağı gibi 'aynı tüketilmek üzere bağışlanan bir nesnenin vakıf kabul edilmemesi, tasarruf açısından vakfın geliriyle aynı ölçütlere tabi olmamasını gerektirmemektedir. Mecmualarda vakfın gelirleriyle vakfa sonradan bağışlanan gelirler tasarruf açısından aynı değerlendirildiği görülmektedir. Vakıflara yapılan teberrular, şartlı ve şartsız teberru olmak üzere iki kısımda değerlendirilmektedir. Şartlı bağışlarda bağışçının (müteberri'/dâfi') şartları muteber görülmekte ve şarta aykırı davranma durumunda ilgili kişiye nesnenin ya da bedelinin mütevellinin kişisel mülkünden tazmin etmesinin vacib olduğu belirtilmektedir.⁴⁹

Vakfın giderlerinde harcanmak üzere bir kişi kendi malından vakfa infak ve teberruda bulunması durumunda ilgili miktarın Müteveli tarafından kabzedilmesiyle birlikte teberrudan rucu imkânı kalmamaktadır. Mescidin maslahatına, imaretine ya da nafakasına harcanmak üzere para tasadduku caiz olduğu gibi bu işlem Mütevellinin kabzıyla ile tamamlanmaktadır. Müteveli, bu bağışlarda şartlara uygun ve kadr-ı ma'rûf ölçüsünde tasarrufta bulunduğu sürece tazminle yükümlü tutulmamaktadır.⁵⁰ Örnek olarak bina yapımında harcanmak üzere müteveliye teslim edilen bağışların başka bir alana harcanmasının bir tazmin sebebi olduğu görülmektedir. Ancak maslahata sarf edilmek ya da bina yapımından arta kalan kısımda müteveliye geniş bir yetkinin verilmesi durumunda bu harcamalar vakfın maslahatı çerçevesinde olduğu sürece tazminle sonuçlanmamaktadır.⁵¹

Vakıflara yapılan teberruların vakıf hükmünde sayılmamasının pratikte bazı hükümlere etkisinin olduğu da görülmektedir. Fetva mecmualarında vakıflara yapılan bağışların, vakfın zorunlu demirbaşı sayılmaması ya da kullanılamaz hale gelme durumu gibi iki açıdan ele alındığı görülmektedir. Doktrinde mescide bağışlanan halı vb. eşyaların kullanılamaz hale gelmesi durumunda bağışçıya geri döneceği meselesi vakıfla aynı hükme tabi olmaktadır. Kullanılamaz hale

⁴⁷ Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 467, 495; Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/166, 167, 168, 176, 194; Molla Hüsrev, *Dürer*, 2/137; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 5/348, 349, 418, 427; Burhânu's-Şerî'a, *el-Muḥîṭ*, 6/136, 140, 213; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/43; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr.245; Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 2/461-462.

⁴⁸ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/166, 191; Burhânu's-Şerî'a, *el-Muḥîṭ*, 6/212, 214; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 107, 170; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 5/319, 359, 360, 362, 379, 419; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/310; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 213.

⁴⁹ İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 5/360, 362; Elmalılı, *Aḥkâm-ı evkâf*, 213; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/310.

⁵⁰ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/166; Dürriyâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.192; Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 2/460.

⁵¹ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/167-168, 175; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 5/420; Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 2/420-423, 464.

gelen nesnelere satılıp vakfa/mescide infak edilmesi gerektiği görüşü benimsenmiştir.⁵² Diğer hükümde ise kısmen dönemin örfünün fıkhî kurala etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Mescide bağışlanan bir kandilin mescidin zaruri eşyası sayılmamasından hareketle, bağıştan rucu imkânın olduğu ancak halı bağışından rucu imkânının bulunmadığının vurgulanmasıdır. Ancak ilgili fetvalarda “kişinin mescide kandil asması” ifadesi bir anlamda mütevellisi olmayan mescit şeklinde anlaşılmaya da müsaittir. Zira bu durumda teslim ve kabzın gerçekleşmemiş olması bağışçıya rucu imkânı tanımaktadır. Ancak rucu hakkı tanınan nesnenin demirbaş olmaması gerektiği sonucu da çıkmaktadır. Vakıfların her türlü kullanılamaz hale gelen eşyalarında hâkimin iznine bağlı olarak tasarruf edilmesi gerektiği gibi bu eşyaların da hâkimin izni dâhilinde satılmasının daha uygun olacağı belirtilmektedir.⁵³

Literatürde mevcut vakıfların ihtiyaçları için teberruda bulunulduğu gibi topluluk tarafından doğrudan mescit ve medrese inşası için de teberruların yapıldığı da görülmektedir. Vakfedilmek amacıyla teberrularla inşa edilen bir mescidin ya da medresenin vakıf sayılmasında ihtilaf olmamaktadır. Zira vakıfta aranan kurbet, niyet ve kullanılan lafızlarla ilgili şartlar gerçekleşmiş olmaktadır. Doktrinde vakıf inşa etmek için para toplanmasına aracılık eden kişinin *vekil* statüsünde olduğu görülmektedir. Bu kişinin toplanan para açısından borca vekil kabul edildiğinden parayı yerine ulaştırması gerekmektedir. Sadece bina inşası için toplanan paranın başka bir yerde kullanımı caiz olmamaktadır. Toplanan paradan karz olarak kendi ihtiyacına harcaması ve sonradan şahsi mülkünden yerine koyması durumunda kıyâsen ikinci verdiği para şahsi mülkünden bir teberru sayıldığı dolayısıyla da borcunun sâkit olmadığı ve davaya konu olabileceği belirtilmektedir. Ancak mezhep içinde bu işlemlerin hukûkullâh kapsamında olmasından ötürü borcun tamamının ödenmesi halinde istihsânen uhrevi sorumluluktan kurtulacağı görüşünü benimseyenler de olmaktadır.⁵⁴

Vakfa yapılan teberrularda müteberi’ın şartlarının muteber olduğu ve şartın dışında temlik ya da başka alana infak kabilinden olan tasarrufların caiz ve meşru’ olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak vakfın her iki çeşit gelirinden temlike konu olmayan yemek, su, şerbet, çorba vs. sila kabilinden tasarrufların caiz olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Şu fetva konuya ışık tutması açısından önemlidir: *“Bir topluluk köprünün imâreti için para toplasalar ve bu paranın bir kısmından çalışan işçilere yemek almaları durumunda işçilerin, orada bulunan kişileri yemeğe davet etmeleri caiz midir? el-cevâb; Mühendis gibi işçileri yönlendiren kişilerin davet etmeleri caizdir. Zira bunlar işçi mesabesinde. Nâzırın yemesi ise istihsanen caizdir. Bunların dışındakilerin ise yemesi mülkte bir noxsana yol açacağından caiz değildir.”*⁵⁵

Semerkandî (öl. 373/983), yemeğe icâbet meselesini mescit yapımı için toplanan para, ahşap veya taş meselesine kıyas etmektedir. Mütevelliyeye sadece mescit yapımında kullanılmak üzere teslim edilen nesnelere arta kalan kısmında Mütevellin tasarruf yetkisinin olmadığı gibi bu meselede de yemeğe davet dolayısıyla icâbetin caiz olmayacağını ifade etmektedir. Ancak ahşabın fazla kalan kısmı hususunda mütevelliyeye maslahat açısından geniş bir yetki verilmesi halinde fazla ahşabın satılması ve mescide infaki caiz olduğu gibi bu meselede de yemeğe davet ve davete icabet caiz

⁵² Harap olan bir vakfa ait halı, kilim ve kandil gibi menkul malların müteveli aynı amaca yönelik vakıflara naklettirmesi ya da vakıf adına satıp vakfın maslahatına harcaması ilkesi benimsenmiştir. Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/168.

⁵³ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/190; Burhânü’s-Şerî’a, *el-Muhîr*, 6/210, el-Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/12; Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 2/458; İbn Âbidîn, *Minhâtu’l-ĥâlik ale’l-Bahru’r-râik*, (metinle beraber), 5/421.

⁵⁴ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/175; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 5/420; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.207; el-Merdâvî, *el-İnsâf*, 7/6; George Makdisi, *İslâm’ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi*, Çev. Hasan Tuncay Başoğlu, (İstanbul, Klasik Yayınları, 2015), 258.

⁵⁵ Bu fetva en-Nevâzil ve el-Muhîr’te “İşçilerin hazır bulunan kişileri yemeğe davet etmeleri caiz midir?” şeklinde geçen el-Bahr’da “İşçiler için hazırlanan taamdan yemek caiz midir?” şeklinde geçmektedir. Fetvanın orijinalliği açısından ilk rivayet doğru olsa da İbn Nüceym’in ifadesi yemeğe icabet edebilmenin cevazı açısından sonuç olarak ilk rivayete örtüşmektedir. Nitekim el-Muhîr’te icabet edebilme vurgusu bunu desteklemektedir. Demirci, *Ebü’l-Leys es-Semerkandî’nin “en-Nevâzil” İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 444-445; Burhânü’s-Şerî’a, *el-Muhîr*, 6/224; İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik*, 5/362.

olmaktadır. Hanefi vakıf hukukunda bu meselede Semerkandî'nin görüşü tercih edilmiştir.⁵⁶ Ayrıca fetvada mülkte noksanlığa sebebiyet ve fazla kalan kısımda müteberri'lerle istişare edilmesi gerektiği vurgusu da câlib-i dikkattir. Bu fetvanın İbn Nüceym'in aktardığı kısımda, bu kişilerin az olmaları durumunda mülkte tenkisâ yol açmayacağından icabetin caiz olduğunu belirtilmektedir. İbn Nüceym'in bu meseleyi *ğabn-ı yesîr* kabilinden saymış olması muhtemeldir. Zira mütevellinin *ğabn-ı fahiş* kapsamındaki fiilleri tazmini gerektirmektedir. *el-Muhîf*'te aktarılan kısımda ise toplanan paranın fazla kalan kısmında nasıl tasarruf edileceğiyle ilgili, paranın toplandığı kişilerle istişare imkânının olmaması durumunda Mütevellinin/kayyımın örfe göre hareket etmesi gerektiği belirtilmektedir. Dolayısıyla fazlalık kısmında tasarruf için öncelikle bir şartın bulunması aksi durumda ise mülkte azaltmaya yol açmayacak kadar az, *ğabn-ı yesîr* ve bu anlamda da örfün bulunması gerektiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ Bağışlarla ilgili tasarrufların Hanefî vakıf hukukunda iki şekilde kurallaştığını belirtmek mümkündür. Vakıflara bağışlanan nesnelere ve arta kalan kısmıyla alakalı tasarruf öncelikle müteberri'/dâfi'in şartına göre şekillenmektedir. Bunun olmadığı durumda ise örfe ve maslahata göre hareket edilmesidir.⁵⁸

Vakfın maslahatı kabilinden yapılan teberrularda müteberri'in şartlarının bağlayıcı olması konusu genel teberru akit teorisine etki ettiği görülmektedir. *'Ukûdu't-teberruât* teorisi bağlamında müteberri'un lehine faydasına yönelik olan şartlar, sahih ve bağlayıcı kabul edilmektedir. Bu tür şartlar ilgili akdi, teberru anlamından çıkarılan şartlar gibi değerlendirilmemektedir. Bir öğrenciyi eğitiminde harcaması, bir babaya oğluna infak etmesi, bir kişiye ilmi çalışmalarında kullanması veya bir kuruma maslahat-ı âmmede ya da belirli bir alanda harcaması şartıyla teberru bulunmak bu kabildendir. Bundan dolayı söz konusu şartlar caiz ve ma'mulun bih kabul edilmiştir. Hibe özelinde bu durum "Hibe eden kişinin (vâhib) hibe edilene (mevhûbun leh), hibenin tamamlanması kendisine bağlı olan bir yükümlülük yüklemesi caizdir" şeklinde kurullaştığı görülmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla mevhûbun leh olan kişi ya da kurumların sırf faydasına olan ilmî giderlerde harcamak gibi şartların koşulması, faydanın sadece mevhûbun lehe yönelik olmasından dolayı caiz ve bağlayıcı kabul edilmektedir.⁶⁰

Vakfa ait her türlü gelirler Mütevellinin elinde emanet (vedî'a) sayılmaktadır. Emanet edilen bir mal, müstevda'nın elinde ihaneti zahir olmadığı sürece teaddî, taksir olmaksızın helak olması halinde tazmin gerekmemektedir. Mütevellinin tasarrufu *yed-i emanet* kabilinden olduğundan vakfın fikhi ilkelerine aykırı bir tasarruf tazminle sonuçlanmaktadır. Emanetlerde ise tazmin, teaddî ve taksîrin bulunması durumunda geçerlidir. Emanet sahibinin emanetinde istemeyeceği tasarruflar teaddî kapsamında sayılmaktadır. Taksîr ise emaneti korumaya gücü yettiği halde zafiyet gösterip zayi olmasına sebep olmaktır. Bir anlamda teaddî, emanet edilen kişinin bir kasten işlediği fiil, taksir ise cehalet ve zühûlden kaynaklı emanetin zayi olmasına engel olmamak ya da emaneti, zayi olacağı korumaya elverişsiz bir ortamda bırakmak demektir.⁶¹

Vakıflara ait gelirlerin Müteveli yanında emanet sayılması doğal olarak mütevellinin bey' ve şirâyaya yetkisinin olmadığını göstermektedir. Mütevellinin bu gelirlerden vakıf adına alım-satım işlemleri vakfiyeye ya da hâkimiz izniyle düzenlenmektedir. Vakfiyede gelir fazlasıyla vakfa akâr alınmasının belirtilmesi halinde vakfa gelir getirecek mülk(müsteğallât) satın alınabilmektedir. Gelir

⁵⁶ Demirci, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme*, 445.

⁵⁷ Burhânu's-Şerî'a, *el-Muhîf*, 6/224

⁵⁸ Heyet, *Fetâvâ-yı Hindîyye*, 2/459.

⁵⁹ Halid Simâhî, *en-Nazariyyetü'l-âmme li' ukûdi't-teberru'ât*, (Cezayir, Tlemcen Üniversitesi, Hukuk ve Siyaset Fakültesi, Doktora Tezi, 2013), 22.

⁶⁰ Abdurrezzâk Ahmed es-Senhûrî (öl. 1971), *el-Vesîf fi şerhi'l- kânuni'l-medeni*, (Beyrut, Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1968), 5/13.

⁶¹ Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/174-175, 194; Burhânu's-Şerî'a, *el-Muhîf*, 6/123; Mecelle, md.777-779; Ali Haydar Efendi (öl. 1935), *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, (Beyrut, Dâru Alemi'l-Kutub, 2003), 2/271; Elmalılı, *Ahkâm-ı evkâf*, 99, 155, 200.

fazlasından izne bağılı olarak alınan bu mülkler, mücerret bey' ile vakıf sayılmamaktadır. Dolayısıyla bey' ve şirâ yetkisi verilmeyen mütevellî sadece emanet ilkelerine uymak durumundadır.⁶²

Sonuç

Bu makalede vakıf hukukunda mütevellînin mali tasarrufları fıkıh ve fetva literatüründen hareketle araştırılmıştır. Mütevellînin tasarruflarıyla ilgili öne çıkan hususları şöyle sıralayabiliriz:

İslam toplumunda yetime, beytümâl ve vakıflara ait mallarla ilgili tasarrufta hassas davranıldığından vakıf mallarının yönetimi ve tasarrufu konusu beytümâl ve yetim maliyla benzer hükümlere tabi olduğu görülmüştür. Vakfın yöneticisi olarak Mütevellî, vasî ve vekil olduğundan vakıflara atanacak kimsenin emîn ve istikamet sahibi kişilerden olmasına ve bu tür malların yönetimine dair bilgisinin bulunmasına özen gösterilmiştir. Mecmualarda mütevellînin yetkisi emanet ilkeleriyle uyumlu olarak düzenlendiği, bu ilkelere ve vakfiye şartlarına aykırı davranışların tazminle sonuçlandığı görülmüştür. Vakıflara ait her türlü nesne emanet olduğundan bey', şirâ ve istibdal ile ilgili hususlar vakfiyelerle ya da hâkimin iznine bağılı olarak düzenlenmiştir.

Vakıfların gelirlerin ise üç kısımdan oluştuğu görülmektedir. Bunlar; vakfın kuruluşu esnasında tahsis edilen gelirler, sonradan tahsis edilen vakıflar ve teberrulardır. Fıkıh ve fetva eserlerinde vakfa tahsis edilen ya da bağışlanan gelirlerin tamamında mütevellînin emanet ilkelerine uymakla sorumlu tutulduğu görülmektedir. Mütevellînin gelirlerde tasarruf şekli ve sınırı vakfiye veya teberru şartlarına göre şekillenmektedir. Hanefî vakıf hukukunun temeli sadaka olduğundan mütevellînin tasarrufunun sadakayla uyumlu olması gerektiği benimsenmektedir. Bundan dolayı tezyîn, nakş kabilinden sayılan harcamalar ile şart koşulan cihetlere kadr-ı ma'rûftan fazla yapılan harcamaların ittifakla tazmin sebebi sayıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Vakıf hukukunda mali tasarrufa dair şartların bağlayıcılığı konusunda ilgili gelirin tahsis ya da teberru olarak oluşmasında bir farkın olmadığı tespit edilmiştir. Vakıf kurucularının şartları bağlayıcı olduğu gibi teberrularda da (varsa) müteberri'n şartı bağlayıcı olmaktadır. Her iki durumda şarta aykırı davranış mütevellîyi şahsi malından tazminle yükümlü kılmaktadır. Mecmualarda vakfa yapılan bağışlar şartlı ve şartsız olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Şartlı yapılan bağışlarda ilgili şart, vakıf kurucularının öne sürdükleri şartlar gibi bağlayıcı olmaktadır. Tasarruf konusunda mütevellîye geniş yetkinin verildiği ya da herhangi bir şartın zikredilmediği bağışlarda vakfın maslahatı kabilinden sayılan harcamalar tazmine konu olmamaktadır.

Verilen bilgilerden hareketle, Hanefîlerin vakıf hukukunu sadaka ve kurbet esaslı oluşturduğundan vakıf vb. hayır kurumlarının harcama kalemlerinin sadakayla münasip olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Vakıf kurucularının ya da bağışçıların belirtmemesi durumunda vakıflarda sıra türünden harcamalar caiz olmayıp tazmini gerektirmektedir. Bağışlarda öne sürülen şartlar, ilgili kurum ve kuruluşları bağlayıcı kıldığından ilgili şartlara riayet edilmesi fıkıh açısından bir zorunluluktur. Hayır kuruluşlarının ihtiyaçları da dikkate alındığında bağışların "maslahat" olarak kayıtlanmasın kurum açısından daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Maslahat kapsamındaki harcamaların kurumun devamını sağlayacak zaruri giderler olduğu da unutulmamalıdır.

İntihal Taraması	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Plagiarism Detection	
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and</i>

⁶² Kâdîhân, *Fetâvâ Kâdîhân*, 3/165, 173, 191; Burhânü's-Şerî'a, *el-Muhtâf*, 6/143, 216; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr*, 6/574, 627; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râik*, 5/346; Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, vr.209-210; Yenişehirli, *Behcetü'l-fetâvâ*, vr. 217; Dürrizâde, *Neticetü'l-fetâvâ*, vr.191; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye*, 4/298.

	<i>ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: MG (%50), ME (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: MG (%50), ME (%50) Veri Analizi Data Analysis: MG (%60), ME (%40) Makalenin Yazımı Writing up: MG (%50), ME (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: MG (%70), ME (%30)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Mehmet Gürbüz – Mehmet Erdem

Kaynakça | References

- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. Beyrut: Dâru Alemlî'l-Kutub, 2003.
- 'Aynî, Bedreddîn Ebî Muhammed Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî fî şerhi Şahîhu'l-Buĥârî*. Kahire: Dâru'l-Fikir, ty.
- Bedir, Mürteza. *Buhara Hukuk Okulu Vakıf Hukuku Bağlamında X-XIII. Yüzyıl Hanefî Hukuku Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.
- Beġavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ. *et-Tehzîb fî fiĥhi'l-İmâm eş-Şâfi*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Belâzûrî, Ebu'l- Ĥasen Ahmed b. Yahyâ b. Dâvud. *Futûhu'l-büldân*, Beyrut: Müessesetü'l-Mearif, 1987.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûku İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kamusu*. İstanbul: Sarmaşık Yayınları, ty.
- Buĥârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buĥârî. *Şahîhu'l-Buĥârî*. Beyrut: Dâru İbn-i Keşîr, 2002.
- Burhâneddîn el-Buĥârî, (Burhânü's-Şerîa), Mahmûd b. Ahmed b. 'Abdil'azîz el-Buĥârî el-Mergînânî. *el-Muĥîtu'l-Burhânî, fi'l-fiĥhi'n-Nu'mânî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ĥammâd. *eş- Şıĥaĥ tâcu'l-lüġa ve şıĥaĥu'l-'Arabiyye*. Beyrût: Dâru'l-İlim, 1979.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 345, 371 vrk.
- Çilingir, Hamdi. *Vakıfta Amaç Hanefî Hukuku Çerçevesinde Bir Araştırma*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Demirci, Abdullah. *Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin "en-Nevâzil" İsimli Eseri: Tenkitli Neşir ve İnceleme (İcârât Bölümünden Eserin sonuna Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Dürrizâde, Mehmet Ârif Efendi. *Neticetü'l-fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 354, 323 vrk.

- Döndüren, Hamdi. *İslâm Hukûkuna Göre Günümüzde Vakıf Meseleleri*. İstanbul: Kampanya Kitapları Yayınları, 2016.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Muḥâḍarât fi'l-vaḳf*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1972.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbü'l-luġa*. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, 1964.
- Ferâhîdî, el-Ḥalîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Feyzullah Efendi, Seyyid. *Fetâvâ-yı Feyziyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 347, 289 vrk.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/475-479. İstanbul, TDV Yayınları, 2012.
- Halid Simâhî. *en-Nazariyyetü'l-âmmе li uḳûdi't-teberruât*. Cezayir: Tlemcen Üniversitesi, Hukuk ve Siyaset Fakültesi, Doktora Tezi, 2013.
- Ḥaşşâf, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer eş-Şeybânî. *Aḥkâmu'l-evḳâf*, Mısır: Matbaatu Dîvânu Umûmi'l-Evḳâf, 1333.
- Hatemi, Hüseyin; Kalkan, Oğuztürk. *Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler-Tüzel Kişiler)*. İstanbul: Vedat Yayıncılık, 2014.
- Heyet. *el-Fetâva'l-Hindiyye fi mezhebi'l-İmâm el-'azam Ebî Ḥanîfe*. Bulak: Matbaatu'l-Kübra el-Emiriyye, ty.
- Hilâl, Ebû Bekr Hilâl b. Yahyâ b. Müslim el-Basrî. *Aḥkâmu'l-evḳâf*. Hindistan: Dâru'l-Me ârif, h.1355.
- Hüsrev, Molla. *Dürerü'l-ḥükkâm fi şerhi Ğureri'l-aḥkâm*. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi, ty.
- Imber, Colin. *Şeriat İle Kanun Arasında Ebussuûd Efendi, Osmanlı'da İslâmî Hukuk*. Çev. Mürteza Bedir, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.
- İbn 'Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. 'Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşķî. *Reddu'l-muḥtâr âled-dürri'l-muḥtâr şerhu tenvîri'l-ebşâr*. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 2003.
- İbn Âbidîn. *Minḥatu'l-ḥâlik ale'l-Baḥri'r-râik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn 'Allân, Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Siddîkî. *Delîlü'l-fâliḥîn li ṭuruḳi Riyâzu'ş-şâliḥîn*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, ty.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî. *Cemheretü'l-luġa*. Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzi. *Mu'cemu meḳâyisi'l-luġa*. byy: Dâru'l-Fikir, 1979.
- İbn Ḳudâme, Ebû Muhammed Muvaffaḳuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Ḳudâme el-Maḳdîsî. *el-Muġnî*. Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 1986.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru-Şâdir, 1990.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Baḥru'r-râik şerḫu Kenzi'd-Deḳâik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Sa'd, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Baġdâdî. *Kitâbu't-tabakâti'l-kebîr*. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İşfehânî. Ebu'l-Ḳâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râġib. *el-Müfredât fi ġarîbi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ty.
- Ḳâḍîḥân, Ebû'l-Meḥâsin Fahrüddîn Ḥasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *Fetâvâ Ḳâḍîḥân*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- Ḳarâfî Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zaḥîre*. Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 1994.
- Ḳurṭubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Enşârî. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: Daru'l-Kutub, 1965.

- Köprülü, M. Fuad. *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Makdisi, George. *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim*. Çev. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Süleyman. *el-İnşâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-imâm mübeccel Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Hâmid el-Feykî, Suud-i Arabistan: Matbaatü's-Sünne el-Muhammediye, 1955.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el- Kuşeyrî. *Şahîhu Müslim*. Riyad: Beytül'Efkâr ed-Düvelî, 1998.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî. *Şahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*. byy.: Müessesetü Kurtuba, 1994.
- Nevevî, *Riyâzu's-şâlihîn*. Beyrut: Dâru'l-Ufuk, 2003.
- Nümerî, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe. *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvera*, thk. Fehim Muhammed Şeltût, by. ve t.y.
- Ömer Hilmi Efendi. *Ahkâmü'l-evkâf*. İstanbul: Matbaay-ı Âmire, h.1307.
- Özer, Salim. *Debbûsî'nin el-Esrâr fi'l-Usûl ve'l-furû' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- Öztürk, Nazif, "Mütevelli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/217-220. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Senhûrî, 'Abdurrezzâk Ahmed. *el-Vesîf fi şerhi'l-kânuni'l-medenî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1968.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâluddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmâm eş-Şâfiî*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1996.
- Şîrbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- Ṭahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Ahkâm-ı evkâf*. Hrz. Hamdi Çilingir, İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/479-486. İstanbul: TDV. Yayınları, 2012.
- Yenişehirli Abdullah Efendi. *Behcetü'l-fetâvâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 327, 327vrk.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû*. Dimeşk: Dâru'l-Fikir, 1985.